

„Minél realisabban látni a helyzetet”

Novák Károly István beszélgetése Bárdi Nándor jelenkor-történésszel

Őn egyike azon magyarországi szakembereknek, akik behatóbban foglalkoztak a magyar–magyar kapcsolatrendszerrel, a magyarországi támogatáspolitikával. Ezt a támogatásrendszert az I. világháború végétől számítjuk, ti. ekkor nagy létszámú magyar került más országokhoz.

Van a dolognak egy fogalmi meghatározottsága. A magyarságpolitika Magyarország és a határon túli magyarok viszonylatában a magyar állam és a külhoni magyarok viszonyrendszerét fedi le. Ennek része a nemzetközi és kétoldalú kisebbségvédelem; a magyar–magyar kapcsolatok intézményes működtetése; a kisebbségi magyar közösségek támogatása. Ugyanez a szakpolitika a közép-európai országok kormányzatai és az adott magyar kisebbség között integrációs, nyelv- és intézményi politikákra bontható. A kisebbségpolitika pedig a kisebbségi politikai elitnek tevékenységét fedi.

A magyarságpolitika, illetve a támogatáspolitikát történetét négy-öt korszakra lehet bontani. Ahogy változtak a magyarságpolitikai célok, úgy változott maga a támogatáspolitikai is. Az egyik korszak 1918-tól 1940-ig tartott, amikor a revíziós jövőkép határozta meg a magyar politikát és társadalmi szervezeteken keresztül folyt a támogatáspolitikai. Erdély vonatkozásában a Népies Irodalmi Társaság közvetítette ezeket a támogatásokat. A fő stratégiai cél a pozíciók megőrzése volt. Ahogy Jancsó Benedek kifejtette, miközben a magyarság elvesztette politi-

kai integritását, meg kellett őrizni a kulturális, demográfiai és gazdasági integritást, ehhez pedig őrizni kellett a városi, gazdasági, kulturális, társadalmi pozíciókat, annak érdekében, hogyha egy kedvezőbb nemzetközi helyzet alakul ki, akkor lehessen érvelni ezekkel a társadalmi adottságokkal a békeszerződések revíziója érdekében.

A második korszak az 1940–1944 közötti időszak, amikor az észak-erdélyi magyarság visszakért Magyarországhoz. Dél-Erdélyben a támogatáspolitikai borzasztóan leszűkült, legfeljebb a kisebbségvédelmi atrocitások főlhánytorlásában merült ki, illetve a reciprocitás politikájában, tehát, amit csináltak a dél-erdélyi magyarokkal, várhatóan ugyanaz történt az észak-erdélyi románokkal. Észak-Erdély vonatkozásában a magyar állam az 1910-es években abbamaradt székelyföldi modernizációt próbálta folytatni. Egy-két évig voltak tényleges projektek, de 1943-tól a háború minden erőforrást elvitt. A székelyföldi fejlesztésnél – az infrastruktúrán túl – tudásbeviteli programokról beszélhetünk, amelyek főleg a mezőgazdasági kultúrában, a gépesítésben jelentek meg.

A harmadik korszak az 1944–1948 közötti. Ekkor határterületen mozgott, hogy mit tud a magyar kormány tenni Erdély vonatkozásában. A magyar egyetem fennmaradásában, utána a Bolyai Egyetem támogatásában, a szövetkezeti intézmények fenntartásában volt magyarországi segítség.

A negyedik korszak 1948-tól az 1980-as évekig tartott. Az új politikai hatalom arról beszélt, hogy a kisebbségek ügye az adott ország belügye. Érdeklődés volt a romániai magyarság iránt, de konkrét támogatás csak az 1960-as évek végétől indult be, elsősorban a kulturális csere és a könyvkiadás terén. Majd informális vo-

natkozásban, amikor Romániában az életszínvonal romlik és a homogenizációs politika révén a mindennapi életben egyre nagyobb nehézségek vannak, az 1980-as években indultak meg a civiltársadalmi támogatások.

Ezt követi az 1990 utáni helyzet a támogatáspolitikában, amelyben a szülőföldön maradás és a nemzeti önkormányzati rendszer létrehozása a kitűzött politikai cél. Ennek rendelték alá a támogatáspolitikát, amely az 1990-es évek második feléig abból indult ki, hogy a határon túli intézményrendszer kiépítése után ezeket majd a kisebbségi, helyi társadalom és az adott többségi állam működteti. A mai támogatáspolitikai problémáknak jelentős része ide nyúlik vissza.

A támogatáspolitikai 2006 előtti alapproblémáit a következőkben lehet összefoglalni. Határon túlra egyre nagyobb igény jelentkezett olyan intézmények működési költségével való ellátására, amelyek az adott közösségben úgymond alapfeladatokat látnak el. Mindezt a közalapítványi pályázati módszerekkel nem lehetett tovább biztosítani. Erre egyfajta normatív, előre tervezhető támogatás igénye merült fel.

A sokcsatornás forráselosztó rendszer prioritásai nem szerveződtek stratégiai programmá. A feneketlen zsák érzetét sem a nyilvántartási rendszerek, sem a prioritás keresések nem oldották meg. Mindennek a rendezése sem a budapesti elosztóknak, sem az újabb és újabb projekteket nyitó, de valójában intézményműködtetésükért küzdő határon túli szereplőknek nem volt érdekük.

Az Illyés és az Új Kézfogás közalapítványok döntési mechanizmusa lehetetlenné tette a pályázatok szakszerű kiértékelését, az eredmények nyomán követését. Közben az Apáczai Közalapítványnál kialakítottak egy minőségbiztosítással bí-

Bárdi Nándor

Született 1962. szeptember 22-én.

Magyar állampolgár.

Történész, tudományos kutató.

A csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadó Múltunk és a Források a romániai magyar kisebbség történetéhez sorozatainak szerkesztője, az Erdélyi Magyar Adatbank (adatbank.transindex.ro) tartalomfejlesztője.

Kutatási programok: Kisebbségek szerveződésének régi és új irányai; A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1918–1940; A határon túli magyarság történeti kronológiája 1918–2000, A magyar kisebbségi közösségek története a 20. században (tankönyv) stb.

(<http://bardi.adatbank.transindex.ro/>)

ró, uniókonform technológiát. Ez a pontozásos döntési rendszer jelentősen csökkentette a forráselosztás alkujellegét.

A támogatáspolitikát a döntési és elosztási mechanizmusok alkurendszerében átpolitizálódott. Ráadásul a politikai elit támogatása összefonódott az ún. civil szektor támogatásával.

A rendszer megváltoztatását több dolog is akadályozta. Egy eredményes és áttekinthető építkezéshez hiányoztak az egységes nyilvántartások és hatékony vizsgálatok. Ugyanakkor nem volt egységes kifizetési, elszámolási rendszer sem. De nem utolsó sorban a magyarországi apparátusok és a határon túli elitiek sem igazán voltak érdekelték a változtatásban, hiszen az előbbieik számára saját intézményes pozícióikat ronthatta volna egy esetleges forráskoncentráció. A határon túli pályázóknak pedig a sokcsatornás rendszer nagyobb mozgási lehetőséget biztosított.

Mindezek nyomán a Nemzeti Kulturális Alap mintájára jött létre a Szülőföld Alap, a kormányzat Szülőföld Programja keretében. Ennek a működését külön kellene kiértékelni. A jelenlegi helyzetben azonban ezen túl is van három meghatározó ellentmondás. Az egyik a Duna Televízió kérdése a támogatáson belül, amely a határon túli magyarok kommunikációját kívánja szolgálni – Magyarországról és nem a határon túli helyi közegekre építkezik, hanem a volt határon túli műsorkészítők valóságoptikájára. A másik kérdés az oktatási-nevelési támogatás, amelynek az évi kb. 5 MD forintjának (az éves összköltségvetés közel fele) hatékonysága kérdés. Nem valószínű, hogy egy család számára a gyerekenkénti 20.000 Ft igazi motiváló erő lehetne. Miközben a szórványügy, a beiktatási programok, tehetséggondozás, pedagógus továbbképzés komoly forráshiánnyal küzd. Harmadrészt pedig a most induló nemzeti intézmények programjáról nemigen tudjuk, hogy milyen munkaterveket is finanszíroznak? Milyen teljesítmény várható az intézményektől?

Azok a szándékok, amelyek különböző korszakokban elindították a támogatáspolitikákat, elérték-e céljukat? Mennyire sikerült ezeket megvalósítani?

A második bécsi döntés pírusszi politikai sikernek tekinthető: Magyarország külpolitikailag kiszolgáltatott lett. Az 1940–1944 közötti modernizációra azt mondhatjuk, hogy gyakorlatilag ez is csak részleges volt, mert két-három év alatt nem lehetett nagyon nagy eredményeket elérni. De legalább volt egy olyan időszak az iskolarendszerben és másutt, ahol megerősödött a romániai magyarság. Az a faj-

ta stratégia, amit 1948 után a magyar kormányzatok képviseltek: belügyként kezelni a határon túli magyarok kérdését és csak a nem nyilvános tárgyalásokon vetni fel ezeket a dolgokat, nem ért el igazából eredményeket, tűzhelyzetbe kerültek a határon túli magyar közösségek.

1990 után nagyon nehéz megítélni, hogy mi is működik. Nagy eredmény, hogy kb. 4000–5000 intézményből álló rendszer létezik az egész Kárpát-medencében. Románia szintjén egy kisebbségi magyar társadalom különböző intézményes alrendszeréről beszélhetünk: önkormányzati pozíciókról, politikai érdekvédelemről, egyházi, oktatási intézményrendszerrel. Ismétlem magam, kulcskérdés, hogy ezek a társadalmi intézményi alrendszerek mennyire működhetnek a saját logikájuk, szabályaik szerint és mennyire vannak kiszolgáltatva a mindenkori pártpolitikai megfontolásoknak.

Véleménye szerint ezt a kialakult intézményrendszert konzerválni kell, vagy vannak kiugrási pontok, amerre tovább lehet fejleszteni? Erdély esetében, hogy uniós tagország lett Románia, melyek lennének azok az újabb kihívások, amelyekre elmozdulhatna a nemzetpolitika?

Minél hatékonyabb intézményekre van szükség, amelyek a kulturális identitás megtartását és fejlesztését segítik elő. Ezzel kapcsolatban az látszik kulcskérdésnek, hogy milyen teljesítménnyel bírnak ezek az intézmények, mennyire dolgoznak hatékonyan, hosszú távon megvan-e a normatív támogatásuk. A támogatáspolitikának egyik nagy kihívása az, hogy ezeket az intézményeket hatékony intézménnyé tegye: nem csak az a fontos, hogy legyen-e könyvtár, iskola stb., hanem, hogy ezek hatékonyan működjenek.

Mondok egy egyszerű példát. Ma már tudjuk, hogy a következő 4–5 évben jelentősen, 30–40%-kal fog csökkenni a romániai magyarságon belül az egyetemista, főiskolás korú fiatalok száma. Erre nem biztos, hogy az a válasz, hogy a felsőoktatási rendszert le kell építeni. A romániai magyarság körében az általános iskolából a középiskolába jóval kevesebben jutnak el, mint az országos átlag. A nagy lépés az lenne, ha minél több embert lehetne bevonni a középiskolai oktatásba és innen automatikusan az egyetemi rendszerbe. Vagy épp a szakképzést sikerülne megújítani.

A Székelyföld Erdélyen, Románián belül egy sajátos régió. Európai Unió kontextusban is sokat szokták emlegetni, hogy hol a helye, milyen perspektívái vannak a térség társadalmának. Ön hogyan látja?

A megoldás nem a stratégia kitalálása, hanem: minél reálisabban látni a helyzetet. Két dolgot, ami az 1990-es években megtörtént, tudatosítani kell. A XX. században a Székelyföldet mindig egyben akarták fölemelni, az 1990-es években szakítottak ezzel a hagyománnyal. Beindult a különböző régiók, települések önálló fejlesztése, én úgy látom, hogy ez egy reális út. A másik szemléleti kérdés, hogy míg az értelmiségi elit hosszú ideig politikai közösségként fogta fel az erdélyi magyarságot és abból indult ki, hogy együtt kell modernizálnia, egyre inkább az látszik, hogy a Székelyföldön egyéni modernizáció zajlik le. Mindenki egyénileg integrálódik Bukarest, az állami intézményrendszer felé. Ez a két kulcsfolyamat, amit itt érzékelni lehet. Gondoljon a felnőttképzési hálózatokra vagy épp az Infopress médiakonorcium hatására a helyi nyilvánosságban, amelyek üzleti alapon működnek és nem vagy alig részesei a támogatási forráselosztásnak.

Az eddigi uniós pályázatok statisztikai elemzése nyomán világos, hogy minél nagyobb a magyarok aránya egy településen, annál kisebb lesz az elnyert pályázati összeg. Erre persze a legkönnyebb nemzetállami központokra mutogatni. Csakhogy lássuk be: intézményrendszerét, nyelvtudást, szakembereit tekintve sincs felkészülve mindegyik a helyi kisebbségi társadalom. Másrészt az uniós projektekhez szükséges minimum megyei konszenzusok is hiányoznak. A nemzeti, meg magyar–magyar retorikákon túl ott a mindennapi valóság, pl. a borvíz út megvalósítása vagy a szennyvízcsatorna beruházások kérdése. A történelem ismétli magát. A századfordulón a székelyföldi magyar megyék törvényhatóságai el voltak foglalva a közjogi harcokkal, miközben Szeben és Brassó megyék az ipartámogatás forráslehívásával foglalkoztak. És ma?

*http://www.hidvegimiko.hu/b2_kut_ata_saink/magyar_szervezetek.html (2007.12.01.)

